

DAN ARHIRE¹, ROMÂNIA

Cuvinte-cheie: pat, florile dalbe, măr, Pustie, întruchipare.

Florile dalbe – o posibilă semnificație originară (II)

Rezumat

În articolul din numărul precedent al revistei am încercat să subliniez simbolistica riturilor trecutului prin piele la egiptenii antici și la vedici, menționând rolul magic de placentă ocrotitoare a sufletului deținut de pielea de animal prezentă în recuzită sau a substitutelor textile ale acesteia. Am avut posibilitatea să remarcăm că aceste elemente de un arhaism indiscutabil sunt decelabile și în cultura românească tradițională. În prezentul material voi încerca să prezint rolul asemănător al *florilor dalbe - flori de măr* în aceeași cultură pericarpată și numai în ea, rol al cărui substrat ideatic derivă din semnificația de ipostază vegetală a Marii Mame pe care pomul roditor măr se pare că, la origine, o deținea. Atât blana greoaie cât și delicata floare de măr au constituit, magic, cândva, în străvechime, hotarul dintre Cosmos și Haos. Dar, dacă prima îndeplinea atât rolul practic de protecție a purtătorului în *lumea de jos*, cât și pe cel magic de placentă ocrotitoare a sufletului decorporalizat aflat în inițiere în Haos/ *Pustie*, cea de a doua s-a ridicat definitiv deasupra circumstanțialului palpabil al lumii, menținându-se în afara acesteia, în spațiul generos al tuturor potențialităților, dar al niciunei întruchipări și străbătând astfel, în pofida aparentei fragilități, câteva mii de ani.

¹ Scriitor și publicist, Tulcea.

Keywords: bed, *florile dalbe*, apple, Desolation, embodiment.

***Florile Dalbe* – A Possible Original Meaning (II)**

Summary

In the magazine's previous issue, I tried to emphasize the symbols of rebirth in ancient Egyptian and Vedic cultures, mentioning the magical role of the animal skin and its textile substitutes as a protective placenta for the soul. These elements, with deep historical roots, are also present in traditional Romanian culture. The heavy fur and the delicate apple blossom once marked the boundary between the Cosmos and Chaos in ancient times. While the fur served the practical role of preserving the wearer in the *underworld* and the magical role of protecting the soul undergoing initiation in *Chaos/Desolation*, the apple blossom transcended the tangible world, existing outside of it in the boundless space of all possibilities, yet without physical form. Despite its apparent fragility, it has endured for several thousand years.

Florile dalbe – o posibilă semnificație originară (II)

Patul

În cultura noastră tradițională, cântecele *de Zori* oferă indicii care ne vorbesc despre destinația mitică a sufletului, odată părăsită fiind *lumea aceasta*, și recunoaștem *bradul încetinat* sau *mărul*, de sub care pornesc și sub care se întorc toate apele lumii, *câmpul cu flori* ca o grădină spre care duce drumul din partea dreaptă, dacă el este cel ales, *târgul sfânt* Rusalim, Țarigrad etc.) în care divinitatea coboară spre a se întâlni cu sufletul omului care urcă², precum și *patul* somnului inițiativ de început al divinității, pat aflat în *buricul lumii* și din care divinitatea, *pomenindu-se*, a pornit creația, nașterea și renașterea³:

Iar în fundu grădinii/ Iesti-un brad încetinat/ Tot cu apă-nconjurat (...)/ Iar în vârful bradului,/ Șade cucu cu moartea,/ Amândoi se tot certa (s.n.) (*Cântecu ăl mare*, Săcădate, SB)⁴;

Luaiu-mă, dusăiu-mă/ Pân grădina greciloru,/ Pă la umbra nuciloru,/ Pân frunza chiersăciloru./ Dar ocolo ce-mi aflaiu?/ De-un pătuț mândru-nkietu/ Din doștii dalbi di bradu (s.n.)⁵;

Haide linu kikilinî (cătilin, n.n.),/ *Și suim la Rusalim* (...)/ *La capu mormântului/ Venitu-ș-o Dumniezău/ D-un pătuț mândru-nchiiat,/ Den patru scânduri de brad* (s.n.) etc.⁶.

În acest pat, ca și în cazul divinității care a creat lumea la începuturi și aidoma faronului-zeu urmând a renaște, sufletul celui dus va aștepta facerea lumii sale, adică o altă întruchipare, coincizând cu nașterea sa în *lumea de sus*. Moret⁷ afirmă despre patul defunctului: „Patul pe care stă întins mortul este de asemenea comparat cu Nut: <<O, mare (Osiris), întins (*sder*) pe mama ta Nut>>. Patul este, de fapt, leagănul defunctului”. Și tot *leagăn* este denumit, pe alocuri, dar neîntâmplător și sicriul, pat al defunctului (protejat de giulgiu) la români⁸, așa cum este denumit și cel al nou născutului („învelit în piei de miel”),

² v. Dan Arhire, „Grădina Maicii Domnului”/ *Elemente de ornamentică tradițională/ Rădăcini*, Editura Etnologică, București, 2020, pp. 385-394.

³ Elena Niculiță Voronca, *Datinile și credințele poporului român* (vol. I), Editura Saeculum Vizual, București, 2008, p. 21: *Diavolul mai întâi să se fi făcut rățoi, și ca rățoi îmbla pe apă, când s-a întâlnit cu Dumnezeu. De aceea nu se mănâncă capul de rață. Locul unde a fost cel întâi pat al lor e unde se află Ierusalimul. Acolo e buricul pământului* (Broscăuți, Bucovina, n.n.).

⁴ Mariana Kahane/ Lucilia Georgescu-Stănculeanu, *Cântecul zorilor și bradului* (Tipologie Muzicală), Editura Muzicală, București, 1988, pp. 601-602.

⁵ *Ibidem*, pp. 654.

⁶ *Ibidem*, pp. 656 – 657.

⁷ Alexandre Moret, *Misteriile egiptene*, Editura Herald, București, 2006, p. 43.

⁸ Emil Țircomicu, (coordonator), *Sărbători și obiceiuri/ Români din Bulgaria/ Volumul IV/ Considerente privind elaborarea Atlasului Etnografic Român/ Români din afara granițelor/ Serie nouă*, Editura Etnologică, București, 2014, p. 13.

dar și aidoma celui pe care:

„La poartă la Țarigrad (sau Rusalim, adică târgul sfânt dintre lumi, în fața lumii de sus, unde, în plină inițiere, feciorul își caută ursita⁹),/ Șade Ion răsturnat/ Pe două (sau nouă) scânduri de brad/ Șade-n coate și-n genunchi/ Și se roagă de părinți (s.n.) (să o accepte drept ursită/ aleasă/ mireasă pe sora sa).”¹⁰,

În fața porții *târgului sfânt*, a Țarigradului, Ion se roagă *în coate și genunchi*, aidoma peșitorilor care, tot pentru a-și primi ursita (în ipostaza mitică de măr) prin inițiere, o fac:

Decorarea „colindrelor” (colindețelor), bastoane special folosite la colindatul din Ajun („La Aziun”) de românii timoceni din Serbia și care, după colindat, erau depuse la morminte; foto: Nikola GERMAN

Măruș rămuratu,/ De mere-ncărcatu,/ Sfânt soare lucea,/ Merele-și cocea,/ Vântu clătinea,/ Merele pica,/ Boierii vine/ Și le culege/ Și le trimete/ Pă ușe de rai,/ La fată de crai./ Luna-n drum le-o stat,/ Frumos i-o-ntrebat:/ - Ce v-ați căpătat?/ - Mere-am căpătat,/ De la Sfântu Soare,/ Cu mare rugare,/ 'N coate și-n jerunte,/ P-

⁹ v. Dan Arhire, *op. cit.*, pp. 385-394.

¹⁰ Ion Taloș, *Cununia fraților și nunta Soarelui/ Incestul zădărnicit în folclorul românesc și universal*, Editura Enciclopedică, București. 2004, p. 401.

*on vârvuț de munte./ Muntele s-o rupt,/ Noi am tăt trecut (s.n.)*¹¹.

Aceasta, deoarece doar prin căsătorie ei se vor reîntruchipa, vor muri ca feciori și vor renaște ca bărbați însurați. Toate aceste paturi-leagăn ale inițierilor și renașterilor cred că trebuie puse în legătură și cu leagănul și obiceiul legănatului de Sfântul Gheorghe (Paște), un alt moment al renașterii generale, despre care, însă, nu voi detalia aici.

Rezumând, deci, iată ce se știe despre patul defunctului: trupul părăsit de suflet va fi întins, pe țol, acesta stând întinde peste așternutul din sicriu, realizat din iarbă (uneori cea cosită chiar de el în timpul vieții) și flori:

*Dar în pat ce-i așternut ?/ Iarbă verde de la râț./ Iarbă cini o cosit ?/ Mortu, până o trăit./ Iarbă cini-o adunat ?/ Mortu, până a custat (trăit, n.n.),/ Păstă iarbă-i cergă dalbă (s.n.) (iarbă și pământ/ pânză albă; iarbă niagră de pe râț/ ciargă etc., n.n.)*¹²;
*Dar în pat ce-i așternutu?/ Iarbă verdi di pă râțu,/ Floricele di pă câmpu;/ Păstă iarbă-o habă dalbă,/ Păstă habă ș-o perină/ La Teodoră de hodină (s.n.) (Habă=cearceaf alb, lepedeu, țol) (Hora mortului, Budureasa, BH)*¹³.

Aceleași elemente: *patul* și *așternutul* din cântecele *de Zori* și baladele/ colindele nunții incestuoase, relevate până acum, dar uneori și *bradul* (sub forma arvunului), *mare* și *cheutorile* aflate între *lumea de jos* și spațiul amorf dintre lumi, sunt, de asemenea, prezente și în colinde ca elemente de referință ale întruchipării sufletului și ale Haosului/Pustiei:

*La tulpină l-aj doi meri/ M'este-un pat mare-ncheiat/ Cu scânduri albe de brad (...)/ Iar în pat ce mi-așternut ?/ Covor verde de mătase/ Împletit în fire șase./ O pilotă și-un cearceaf;/ (...)/ Iar în pat cine mi-și doarme ?/ Doarme-aicea cest domn bun/(...)/ Cu-a dumnealui dalbă soție/ Și cu mici de coconași./(...)/ Doamna din somn s-a deșteptat (s-a „pomenit” din somnul inițiat, n.n.)/ Și din gură-a cuvântat:/ Scoală-te (...)/ Căci neaua ne-a viscolit!/ Domnu din somn s-a deșteptat,/ Ochi negri și-a aruncat/ Prin pometu raiului:/ Culcă-te, dragă, să dormi,/ Până soare-a răsărit/ Fețili noastre au rumenit,/ Căci n-a nins, n-a viscolit;/ Vânt de vară au bătut,/ Au bătut, au adiat,/ Flori de măr s-au scuturat,/ Peste noi s-a revărsat,/ Peste noi, peste-amândoi,/ Peste mici de coconași./ La mulți ani ! (s.n.) (București, Brăiloiu, n.n.)*¹⁴;

*Prunduleț de mare,/ Sub soare răsare,/ Un verde d-arvânt (arvun, exclusiv în folclor, specie de arbore, n.n.)/ (...)/ Jos la rădăcină,/ La verde tulpină,/ Pat mare-ncheiat,/ Cu scânduri de brad,/ (...)/ Mușchiul bradului/ Și-al moliftului,/ În pat așternut, cum nu s-a văzut !/ Peste-aceste toate/ Mai sunt așezate/ Covor de mătasă,/ De mătasă-aleasă (s.n.) (Dobrogea, Burada, n.n.)*¹⁵;

¹¹ Pamfil Bilțiu, / Gheorghe Pop, „Sculați, sculați, boieri mari!”/ Colinde din județul Maramureș, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 91.

¹² Kahane, Georgescu-Stănculeanu, *op.cit.*, pp. 656 – 657, 694, 640.

¹³ *Ibidem*, pp. 654, 730.

¹⁴ Monica Brătulescu, (ediție îngrijită și prefațată de), *La luncile soarelui/ antologie a colindelor laice*. Editura pentru Literatură, București, 1964, p. 244.

¹⁵ *Ibidem*, p. 249.

'N schela mării,/ 'N vadul sării/ (...) ? D-un verde arvun/ (...)/ Jos la umbra lui/ (...)/ D-un pat încheiat/ (...) Cu scânduri de brad,/ În pat așternut/ Velințe pestrice,/ (...)/ Peste ele toate/ Covor de mătase/ Cu urzeala-n șase./ În pat cine-mi șade ?/ Leana ochii-și negri,/ Coasă, chindisește (s.n.) (Atârnați, G. Dem., n.n.)¹⁶;
Ia sculați de ne-ascultați,/ Că vă vin colindători/ Pe deal de la cheutori (locul de îmbinare a cerului cu pământul, n.n.)/ (...)/ *La tulchina merilor/ Este-un pat mare, rotat,/ Cu scânduri dalbe de brad/ (...)/ Da pe pat ce-i așternut ?/ Posta' verde mohorât./ Da' pe pa' cine mi-i doarme ?/ Moș Ajun cu Moș Crăciun* (la rândul ei, divinitatea renaște odată cu Anul Nou, n.n.) (s.n.) (Nereju, VN)¹⁷;

La doi meri și la doi peri,/ Florile dalbe, flori de măr !/ E un pat mare-ncheiat,/ Cu scânduri dalbe de brad/ (...)/ Iar în pat ce-i așternut,/ Covor verde de mătase./ Dar acolo cine-mi doarme ?/ Doarme domnul ăstor case/ Și cu doamna dimpreună,/ Cu-ai lor mândri coconași (cei colindați, ai casei, se află și ei în somnul inițiativ al celor șase săptămâni petrecute în Pustie, așteptând *pomenirea* prin colindat, n.n.) (Moldova, Breazul, n.n.)¹⁸.

Florile (dalbe), țolul și giulgiul-placentă pe care se află întins defunctul

Trebuie precizat faptul că, în practică, în cazul decesului, sub *țolul* despre care vorbim se puneau talaș sau, deseori, așchii provenind din geluitul scândurilor care alcătuiau sicriul: „Mai puneau pe sub mort așchii de acelea cum jiluiu (așchiau) sălașul (sicriul, n.n.) (...). Pă așchiile cele să pune lipideu (cearșaf). Amu se pun și țoluri sub mort. Pe deasupra lui se pune un fatior (giulgiu)” (Costeni, MM)¹⁹. Seria caietelor Atlasului Etnografic Român menționează existența obiceiului în cauză pe o arie extinsă: Sânmihaiu de Câmpie, Monor (BN)²⁰; Pristol (MH); Curtișoara, Oboga, Rusănești (OT); Grădiștea, Poiana, Comuna Perișani (VL); Luncile, Comuna Lopătari (BZ); Istria, Topalu (CT); Casimcea, Luncavița, Peceneaga (TL)²¹ etc. Sunt motive de a ne îndoi că obiceiul în cauză avea exclusiv o rațiune practică, ținând seama că: 1. tot ceea ce era legat de inițieri, adică de călătoria sufletului în Haos presupunând moarte și renaștere, pare a fi întrunit atât rosturi

¹⁶ *Ibidem*, pp. 253-254.

¹⁷ Constantin Brăiloiu, *Colinde și cântece de stea/ Antologie de texte poetice* întocmită de Sabina Ispas și Mihaela Șerbănescu/ Selecția transcrierilor muzicale Otilia Pop-Miculi, în Brăiloiu, Constantin, Ispas Sabina, *Sub aripa cerului*. Editura Enciclopedică, București, 1998, p. 293.

¹⁸ Sabina Ispas, *Colindatul tradițional românesc/ sens și simbol*, Editura Saeculum Visual, seria Mythos, București. 2007, p. 253.

¹⁹ Corina Isabella Csiszár, *Obiceiuri din Țara Lăpușului*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2022, p. 97.

²⁰ Ion Ghinoiu (Coordonator general), *Sărbători și obiceiuri/ Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român/ Volumul III/ Transilvania*, Editura Etnologică, București, 2003, pp. 212-213.

²¹ Ion Ghinoiu (Coordonator general), *Sărbători și obiceiuri/ Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român/ Volumul V/ Dobrogea, Muntenia*, Editura Enciclopedică, București, 2009, p. 212.

practice, cât și magice, adică rosturi ale Cosmosului, ale *lunii de jos*, cu rosturi ale Haosului, ale *Pustiei*; 2. faptul că în colinde și cântecele *de Zori* (veritabile texte inițiatice, instrucțaje făcute *dalbului de pribeag*) *paturile* de iarbă, mușchi și flori destinate trupului celui dus sunt pomenite, iar în tipul acesta de texte nimic nu este lipsit de semnificație.

Florile dalbe din patul defunctului

Ce știm cu certitudine este că în ordine magică (conform textelor cântecelor *de Zori*) se puneau sub trupul celui dus *iarbă și flori/floricile de câmp* (ca elemente ale pre-rodirii și revenirii vieții, despre care vom discuta cu un alt prilej), iar în ordine practică, paie (Moișeni, SM)²² sau, după cum am amintit, **așchii** de la geluitul scândurilor sicriului (nemenționate de obicei în respectivele texte). Fragmentele rezultate din acțiunea rindelei pe suprafața neregulată a lemnului aveau forma unor „cârcei” și erau niște lamele lemnoase de culoare albă curbate într-un cerc aproximativ. Același tip de cârcei (de această dată rezultați din cioplirea unui băț de alun) erau folosiți și la împodobirea bradului de colindat (același *brad* dintre lumi, făcând trecerea dintre ele) al cetelor de pe Valea Ampoiului (AB), care îi însoțea pe colindători în toată perioada destinată. Important aici este aspectul acestor cârcei, identic cu al celor folosiți la alcătuirea *patului* defunctului, precum și denumirea lor: *florile dalbe*²³, coincidența cu refrenul arhicunoscut al colindelor românești nefiind, desigur, întâmplătoare. Căci „florile” și „florile dalbe” din textele de ritual se regăseau astfel, concret, printre elementele de recuzită. Cred că în context ar trebui amintite și koliendrele (colindețele) românilor timoceni din Serbia care, după ce sunt decojite de aceste fâșii după un model anume, serpentiform, după colindat sunt depuse în cimitir, la mormintele apropiatilor (fig. 1, 2), adică ale celor așteptând întruchiparea!

Petru Caraman relevă și legătura dintre bine cunoscutul refren al colindele „Flori dalbe de măr” și obiceiul de a se pune mlădițe de măr în apă caldă pentru a fi înmugurite la Anul Nou²⁴, adică acel an care *se năștea* dimpreună cu *lumea și viața* din ea după moartea Anului Vechi. Așa cum am văzut atunci când am analizat ipostaza vegetală de măr/ măr înflorit a Marii Mame²⁵, neîntrerupt născătoare a tot ceea ce există, rodul ei (fie el prunc, nevastă, familie etc., renăscuți odată cu viața și Cosmosul la început de an, fie chiar divinitatea reînnoită) „iese” din florile de măr ca dintr-un „giulgiu” așternut pe „patul” mai sus pomenit, uneori scutecele (*cârpele*) fiindu-i din flori de măr, alteori descris ca fiind „desfășețel” de alte scutece și învăluit, doar, în flori de măr:

²² Maria Candale Grosu, *Arhivele de folclor și memoria culturală*, Editura Universității de Vest, Timișoara 2017, p. 104.

²³ Iosif Herțea, *Cimpoiul și Diavolul/ O poveste adevărată a instrumentelor muzicale populare din România*, Editura Etnologică, București, 2014, pp. 56-57.

²⁴ Mihai Pop, *Obiceiuri tradiționale românești*, Consiliul Culturii și Educației Socialiste/ Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, București, 1976, p. 42.

²⁵ Dan Arhire, *Colindatul și colindele. Elemente identitare și patrimoniale*, Dobrogea 6: 46-257, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea, 2021, pp. 165-181.

Culcă-te, – mpărat ceresc ./ Culcă-te pe fân uscat / D-in giulgiur înfășurat./ Fașai albă de mătase/ Împletită-n cinci și-n șasă./ Scutecel de bumbăcel./ Cârpele-s de flori de măr (s.n.) (Colindă, Cârțișoara, Oprea, SB)²⁶,

Bine-l știu (pe Dumnezeu/ Iisus, n.n.), *de-acolo viu./ Câmpu Rusalimului:/ Mititel, desfășețel./ 'Nvăluit în flori de măr* (s.n.) (De popă, Seimenii Mari, CT)²⁷ etc.

Observăm că Dumnezeu cel acum de Crăciun născut („rodit”) din florile de măr (dalbe) coboară în *lumea de jos* în 25 ianuarie, când se împlinesc șase săptămâni de la pătrunderea Cosmosului (în 14 noiembrie) în bezna inițiativă a *Pustiei*, adică a Postului Crăciunului. Aceste *flori dalbe/ albe* (albul fiind, să ne aducem aminte, indiciul lipsei de materialitate, a așezării în afara *lumii acesteia*) despre care iarăși am văzut că sunt florile mărilor-*ipostază* vegetală a Marii Mame, par a-și releva acum și rolul deținut la deces, de pat de flori în sicriu. Ele participă magic la reîntruparea în *lumea de sus* a sufletului defunctului, petrecută la șase săptămâni după decesul și intrarea lui în bezna inițiativă a *Pustiei*²⁸, asemeni divinității, după cum voi arăta cu un alt prilej.

Semnele complexului de idei prezentat sunt bine fixate și în basme, fecioara rămânând grea prin acțiunea unor „agenți magici”, prin atingerea cu o *așchie* sau prin mirosirea unei *flori* (substitute ale *florilor dalbe*). De asemenea, după asasinarea pe care o înțelegem ca făcând parte din ritual, copiii acestor nașteri miraculoase se vor transforma în meri (tăiați și preschimbați în pat!), busuioc etc. și din nou în copii²⁹. De asemenea, cu *așchii* de la tăietorul de lemne, substitute ale aceluiași *flori dalbe*, fetele realizau unele „vrăjuri” divinatorii, precum și „de adus” feciorii în șezătoare, etapă esențială spre întruparea lor ca bărbați, prin cununia vizată.

Referindu-ne la o posibilă semnificație a culorilor, trebuie precizat că defunctul este de asemenea așezat cel mai adesea pe un *țol/habă* dalb(ă)/ alb(ă) și acoperit cu *fachiorul* sau *pânza de față* etc., de aceeași culoare (precizată adesea în texte) specifică alcătuirilor din afara lumii acesteia (cum și el, de altfel, era!), acele fapte despre care se știe că și-au pierdut materialitatea în *Pustie* - spațiu mitic al tuturor potențialităților, dar al niciunei întrupări și al niciunui nume. În varianta nunții Soarelui cu Luna publicată de G. Dem. Teodorescu și citată de Tudor Pamfile, sora Soarelui, după ce s-a înecat, este numită direct și rezumativ „dalba”, și vom înțelege aici „cea transparentă, cea translucidă, pe care n-o vedem, dar prin care se vede”. Substantivul în cauză exprimă astfel starea lipirii de viața *lumii de jos* a fetei pețită de Soare, fratele ei, căci în năvodul cu care era căutată nu s-a aflat decât „o mreană de mare./ Cu solzii de zare”, adică un suflet neîntrupat, fumuriu ca zarea:

Puternicul soare./ Puternic și mare./ De mân' o lăsa (pe sora lui, n.n.)/ 'Nainte-i

²⁶ Brăiloiu, *op.cit.*, p. 272.

²⁷ *Ibidem*, pp. 205-206.

²⁸ Dan Arhire, *Colindatul și colindele. Elemente identitare și patrimoniale*, în Dobrogea 6: 46-257, Ansamblul Artistic Profesionist „Baladele Deltei”, Tulcea, 2021, pp. 81-85, 141-142, 162-163, 169.

²⁹ Adina Hulubaș, *Trasee inițiatice în folclorul literar românesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 235.

trecea,/ Iar ea, vai de ea,/ Așa, de-mi vedea,/ Cruce că-și făcea,/ În mare săria/ Și mi se'neca./ Domnul se'ndura/ Mreană c'o facea/ Soarele-mi vedea/ Și înmărmuria./ Și se văieta./ Năvodari chema,/ Năvod aducea/ Și 'n mare-l băga,/ Mulți galbeni că da/ Să-i scoată dalba./ Lupta ce-mi lupta, / În deșert era/ Că ei n'o găsiă/ Și n'o mai prindea/ Făr 'de.... ce-mi scotea./ Și'n năvod trăgea/ O mreană de mare,/ Cu solzii de zare (s.n.) (adică un suflet fumuriu, neîntruchipat, n.n.)³⁰.

Aș vrea să atrag atenția, cu acest prilej, asupra unui alt rol al *țolincii* (țolică/ țol, MȘ³¹) sau *habei* (țol, BH³²), de asemenea în interiorul unui spațiu și timp inițiatice, și anume în șezătoare. Rolul lor (extrem de important!) era, cu mare probabilitate, de a alcătui provizoriu un colț întunecat ca un laborator-rezumat al Haosului, cel ce urma a găzdui dorita hierogamie a cununiei. Ele constituia un spațiu ferit în interiorul încăperii aglomerate de participanți, în care tinerii să se poată săruta și mângâia nevăzuți, ceea ce la origine era considerată o inițiere absolut necesară. Faptul că în Bihor denumirea șezătorii este chiar „habă”, termenul fiind considerat, la vremea sa, cel mai reprezentativ pentru a rezuma rolul acesteia și a o „boteza”, ne sugerează că atât *haba*, cât și *țolinca*, erau considerate, la origine, drept instrumente făcând parte și din riturile de inițiere premaritală ale tinerilor, bune, în fond, la orice inițieri precedând reîntruchiparea.

Florile dalbe în colinde

În studiul întreprins, legat de colindat și colinde (v. *supra*) menționam câteva concluzii. Rezumând, colindatul constituie un rit³³ izvorât din credința originară că, în cadrul timpului circular sacru, momentul „morții” Anului Vechi și „nașterii” Anului Nou constituie trecerea universală (a divinității, vieții, lumii, oamenilor) din Haos în Cosmos. Succedând degradării Anului Vechi și lumii consumate definitiv în trecut, pe care acesta o definea, șederea în Haos pe timpul celor șase săptămâni dintre 14 noiembrie (începerea Postului Crăciunului) și 25 Decembrie (Crăciunul, Nașterea) avea menirea de a asigura reîntruchiparea treptată în ipostaze noi a tuturor categoriilor afectate. Renașterea le reda Cosmosului în deplinătatea forțelor vitale și având un nou viitor. Este sugestivă, din acest punct de vedere, descrierea divinității-Cosmos aduse de colindători în casa colindată:

Frumosu mi-e Domnu-mpodobit:/ Cu vestmânt cam mohorât,/ Lungu, mi-e lung până-n pământ;/ Larg, îi larg prejur pământ./ Jur-prejurul poalelor,/ Joacă stele mărunțele,/ Mai presus și mai mărele,/ Cu din spate, cu din brațe,/ Spate-i luna cu lumina,/ Piept, soarele cu căldura;/ Umereii de-amândoi,/ Locu-mi-ș doi luceferei:/

³⁰ Tudor Pamfile, *Cerul și podoabele lui/ după credințele poporului român*, Librăriile Socec & Comp., București. 1915, pp. 114-120.

³¹ v. Elena Mera, *Șezătoarea la Ibănești*, Editura Nico, Târgu-Mureș, 2012, pp. 65-66.

³² v. Traian Mârza, *Folclor muzical din Bihor* (ediția a II-a), Editura Tradiții Clujene, Cluj, 2014, p. 417.

³³ Pierre Bonte/ Michael Izard, *Dicționar de etnologie și antropologie*, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 584.

Mâna stângă crucea duce,/ Cea din dreapta busuioc./ Busuioace fetelor,/ Măr de aur junilor;/ Crucea o dă bătrânilor (Titești, VL)³⁴;

Colindă depusă la grobiște (cimitir) după colindat, la românii timoceni din localitatea Gorniana, lângă Bor, Serbia; foto: Emil ȚIRCOMNICU

*Scoală-mi-și, domn bun, nu dormire,/ **Flori dalbe de măr!**/ Că nu vine fitecine,/ Ci vin juni de oameni buni./ Junii-și vin ca ei, jucând,/ Tot jucând și tot cântând,/ Dar cântecul ce și-l cântă:/ -Aseară fusei bătrân,/ Astăzi viț-am tinerit,/ Dar cu cât am tinerit? Câți pe min m-au pomenit (referire la divinitate, n.n.),/ Cei mai mari și cei mai mici,/ Cei bogați și cei săraci./ Iar mâna dreaptă (a divinității, n.n.) ce-și aduce?/ Busuioace fetelor,/ Trandafir nevestelor,/ Iar mâna stângă ce-și aduce?/ Măr de aur junilor/ Și crucea bătrânilor,/ Să și-o-nchine bătrâni,/ Să se-nsoare tinerii./ Și-o-nchinăm cu sănătate,/ Să-mi fiți, domni buni, sănătoși! (s.n.) (colindă de la fereastră, Brezoi, VL)³⁵.*

³⁴ Constantin, Mohanu, *Fântâna dorului/ Poezii populare din Țara Loviștei*, Editura Minerva, București, 1975, p. 9.

³⁵ *Ibidem*, p. 22.

Realizarea trecerii din potențialitate în întruchipare, momentul așa-zisei „pomeniri”, al „trezirii din somn” a celor colindați, era în sarcina colindătorilor, agenți ai magicului care, prin puterea cuvântului după metoda „zis și făcut”, dădeau chip și nume divinității, lumii și celor colindați, precum și viitorului acestora în anul care se năștea. În cadrul ritului, colindele constituiau textele sfinte cântate cu menirea ca, prin descrierea încorporată și rostirea ei de către cei însărcinați și investiți cu această putere, să constituie și să instituie acest viitor. De aceea ele nu puteau fi cântate decât de colindătorii constituiți în ceată, în acel moment doar al renașterii universale, iar textele lor, după cum se știe, nu puteau fi schimbate, scurtate sau adăugite, prescripție căreia îi datorăm conservarea lor remarcabilă. Printre concluziile respectivului studiu se numără și aceea potrivit căreia, la origine, colindele erau adresate:

- **Cosmosului și divinității**, pentru *pomenire*, redeșteptarea din somnul inițiativ:

*Cocoș gaiu mi-a cântat,/ Florile-mi dalbe!/
Flori albe s-au revărsat/
Și din flori floare răsare/
Floare cu trei răzișoare* (cele trei raze luminează vârful munților și poalele brazilor – **Cosmosul**, crucea de fereastră – **casa colindată cu oamenii din ea** și holdele coapte – **suportul vieții**, marcând alungarea beznei *Pustiei* și „nașterea” în lumina *lumii de jos*, n.n.) (s.n.) (Tilișca, SB)³⁶;

Florile dalbe! *La trupina mărului,/ Șade Doamna Cerului* (imaginea mării divinități feminine originare)/ *Și-și culeje mugurele/
Dă și-și facă feredeu/
Și s-achelde Dumnezău,
Dumnezău cu soțul său* (motivul răspândit al băii rituale la început de lume³⁷ n.n.) etc. (s.n.) (Girișu-de-Criș, BH)³⁸;

*Ia sculaz,/ Boieri bogaz,/ Ia sculaz, de ne-ascultaz,
Că vă vin colindători/ (...)/ Ș-an veni’ cu Dumnezău,
Dumnezău șel mititel,
Mititel și-nfășățel,
Fașa lui de flor de măr/ (...)/
Să sculăm copcilele,
S-aprinză faciile,
Să măture curțâle/ (...)/
De la ușă pân la masă/
Numai leagăn de mătasă,
Cruce-n casă, cruce-n masă,
Rămâi gazdă sănătoasă/
Că plecăm la altă casă* (s.n.) (Nereju, VN)³⁹;

- **famiilor, părinților cu copii**, celor din casa colindată în general, de asemenea pentru a se *pomeni*:

Florile-s dalbe! *Dormi tu, doamne, ori nu dormi?/
Și de dormi încă te scoală,
Florile-s dalbe, (...)/
Sculații fii și ficeloru/
Pe obraz de vă spălați,
Și curțile măturați/
Cu poalariu sumilor* (poalele fustelor, n.n.)/ *Cu gurguiu cizmeloru/ (...)/
Că vă vine junii buni,
Junii buni colindători, (...)/
Da-ntre ei cine venea?/
Vine Văsil-Sân Vasile/
Sânt Ion cu cruce-mblându/ (...)/
Dintr-o curte-ntr-altă curte,
Dintr-o casă-ntr-altă casă,
Crucea* (binecuvântarea unei morți senine în viitor, n.n.) *dând bătrâniloru,
Măru roșu (tânăra ursită) juniloru/
Busuiocu (tânărul ursit, n.n.) feteloru,
Trandafir* (copilul așteptat, n.n.) *nevestelor* (Dupăpiatră, Buceș, HD)⁴⁰;

³⁶ Ispas, *op.cit.*, p. 53.

³⁷ v. Dan Arhire, *op. cit.*, p. 226.

³⁸ Mârza, *op.cit.*, pp. 130-131.

³⁹ Brăiloiu, *op. cit.*, p. 293.

⁴⁰ Ioan Bocșa (coordonator), *1484 Colinde/ Cu text și melodie* (vol.I/vol.II), Fundația Culturală

- **Familie fără copii** pentru a avea copii, aceștia urmând a se *pomeni* în anul care începea:
*Vine marea cât de mare/ Lin, și iară lin!/ Și de mare margini n-are./ Și de lină țărături
mână/ Dar pe ea cine-o adună?/ Da o-adună-un bour sur/ Cu coarnele de d-aur./
Și-n corniță ce ne-aduce?/ (...)/ Da ne-aduce-un legănel/ (...)/ C-un pruncuț micuț
în el,/ Mititel, înfășeșel,/ Tot în fașă de mătasă/ De nouă surori aleasă/ De la dalba
Împărăteasă,/ Dintr-o cruce de fereastră* (din Maramureș, comunicat de Ion Maria,
elevă a profesorului Ioan Sorin Apan, de la care îl știa, 2014);

- **fată mare și flăcău** aflați în pragul căsătoriei, pentru a-și găsi ursita și a se cununa,
urmând a se *pomeni* bărbat și femeie;

*În aceste curți domnești /(...)/ Doi meri înfloriți/ (...)/ Sus pe la vârșori,/ Printre dalbe
flori,/ Leagăn de mătase* (în leagăn și în flori este o fată mare a familiei colindate,
pregătind zestrea, n.n.) (s.n.) (*Colind de noapte* [de fată], Bălăceanu, BZ)⁴¹;
*Din vad în vadul Brăilii/ Mărului cu florile dalbe!/ Șade Ion tânăr călare/ Pe-un
cal negru bidiviu etc.* (se bate cu turcii și cu frâncii și-și întâlnește ursita)/ *Da-n
carătă cine-ș vine?/ D-o cocoană smedioară,/ (Ion o pețește), etc., (s.n.) (de flăcău.
Călărașii Vechi, CL)⁴²;*

- **bătrâni în preajma „marii treceri”**, pentru a traversa *Pustia* cu succes și a se *pomeni* în
lumea de sus, astfel:

*Doi boieri bătrâni,/ Linului, linului, Doamne,/ Ei că se rugară,/ Dumnezeu le dară/
Masă gălbioară,/ Galbină, de ceară/ Și-un pomuț de-argintu/ Cu mere umplutu*
(imaginea locului câștigat în *lumea cealaltă* – Rai, n.n.) (s.n.) (Alba Iulia)⁴³;
Mai fericea elu/ De 'cest domnu bunu,/ (...)/ Boierul bătrânu (cel colindat, n.n.)/
Bine l-o fericiat,/ Mai bun lui i-o dat,/ Mai bun, mai frumos,/ În cel mijloc de rai
(denumire creștinată a lumii de sus, n.n.)/
*Tot la masă-ntinsă,/ La făclii d'aprinsă./ 'Cesta-i domnu 'bunu/ La mesă ședere,/ Flori amirosere,/ Cu mere-mi jucare./ Cini
pe-'ci-mi trece,/ Toți mi-l ferice/ (...)/ Ce tu că ți-ai dat/ De ți-ai d'apucat/ În cel
mijloc de rai?/ (...)/ Tot la mesă-ntinsă,/ La făclii d'aprinsă./ Și te veselește,/ C'esta-
i domnu bunu!* (s.n.) (Boșorod, HD)⁴⁴;

- **nașă** (probabil la origine **moașă**), de botez sau cununie, statut ce pare a-i fi schimbat starea
ființială:

*Sub cel deal de răsăritu,/ Florile dalbe/ Să fii soro sănătoasă!/ Născutu-mi-ai,
crescutu-mi-ai,/ Crescutu-mi-ai de-un pomete,/ Nesădit, nesemănatu,/ La tulpină-
ntulpinatu,/ La vârfuri asemănatu./ Printre pom cine se plimbă?/ Viorică, fată
dalbă./ Ea se plimbă și descinsă,/ C-un brâu lat înferecatu,/ Și se roagă pomiloru:/
- Pomi și pomișorii mei,/ Plecați-vă vârfurile,/ Să v-ajung cu stâlpurile,/ Să v-ajung
și să rupu./ Să rup nu știu câte mâini,/ Nu știu câte margarete/ Să le țip în ceast*

TerrArmonia, Alba Iulia, 1999, pp. 12-13.

⁴¹ Ispas, *op.cit.*, p. 256.

⁴² Brătulescu, *op. cit.*, pp. 190-191.

⁴³ Bocșa, *op.cit.*, p. 370.

⁴⁴ Bocșa, *op.cit.*, p. 382.

găleată,/ Ceast găleată de botezu,/ C-am doi fini de-a botezare,/ Cei mai mari de-a cununare./ Finu-i mare, daru-i mare,/ Finu-i mic, și daru-i mic./ Na, fine, doi bourei/ Cu tânjala după ei/ Jugurile fluturei/ Și răstela de mărgela./ Noi cântăm și colindăm,/ Viorichii io-nchinăm,/ I-o-nchinăm cu sănătate⁴⁵ (s.n.);

- posibil **defuncți recentți** cu mare probabilitate aflați sub patruzeci de zile/ șase săptămâni de la data decesului:

Trei colinde într-un cavou din localitatea Metovnica, serbia, 2014; foto: Emil ȚÎRCOMNICU

În târgu Rusalimului,/ (...)/ Pe marginea drumului/ (...)/ Mi-este-un pat mare-ncheiat/ Cu scânduri dalbe de brad,/ Cu cătuși, dalbe brânduși/ (...)/ Dar în pat cin' răposat?/ Icea-mi doarme cest domn bunu,/ Cest domn bun, domnul Petrică./ Mai la capul patului/ Mi-este bunul Dumnezeu,/ Cu piciorul clătina,/ Cu mâna mi-l mângâia./ (...)/ Dar și Petrică, frate-al nostru,/ El să-și fie răposat,/ Noi cu Dumnezeu să-l ierte! (Colind de mort, Ostrov, CT)⁴⁶.

Consider că doar aceste tipuri de colinde, cu mare probabilitate, sunt dintre cele de origine, restul celor culese până astăzi adăugându-li-se în timp, pe măsura degradării

⁴⁵ Antofie Radu, *Cântări bisericesti și populare*, Editura Episcopiei Buzăului, Buzău, 1987, pp. 201, 202.

⁴⁶ Arhire, *op. cit.*, p. 143.

sensurilor de început: „Prin cântarea textelor colindelor și recitarea mulțumitelor și urărilor, colindătorii transmiteau divinității nu atât dorințele datorate pasiunii sau capriciului, cât necesitățile de natură <<cosmică>> ale celor colindați. Numesc <<necesități de natură cosmică>>, acele momente inițiatice din viața membrilor societății tradiționale pe care aceștia le parcurgeau, potrivit credinței, prin traversarea Haosului și renașterea în Cosmos într-o nouă etapă ființială. Toate acestea presupuneau întruchipări, deci <<nașteri>> din *Pustie*, iar instituirea lor în viața celor colindați de către cei în măsură a o face, era necesar a fi asigurată acum, întrucât tot acum se instituia și noul an pentru întregul Cosmos; or, pentru ca cele colindate oamenilor, în particular, să se întâmple cu adevărat, era necesar ca ele să fie trecute și în <<desfășurătorul general>> al Cosmosului din care aceștia făceau armonios parte”⁴⁷. Asemeni ursitoarelor sau zoritoarelor în însărcinările specifice, colindătorii asigurau magic îndeplinirea „necesităților de natură cosmică” ale fiecăruia din casa colindată, pentru noul an, în următoarele 365 de zile. Căci acum, în chiar acest moment al repetării Creației, Maica Domnului (Marea Mamă), asistată și ajutată de Ionu Sântionu, țesea de la capăt lumea, dimensionându-i și așezându-i munții și viețile oamenilor pentru tot anul care începea, „vizat spre neschimbare”:

Dar la umbra loru (doi paltini verzi, n.n.)/ *Cine că-mi ședeare?/ Maica Domnului/ Șade și-mi torcere/ Firul firuieru/ Sus îl trimetere,/ Jos mi-l slobozare./ Ionu-i Sânt' Ionu/ Firu-i îl prindere,/ Prin mâini îl frângere,/ Curtea s-ongrădere* (s.n.) (Costești, HD)⁴⁸;

Răsai, răsai soare,/ 'N toate laturile,/ Dai, Domnului Doamne,/ 'N toate laturile,/ 'N toate vadurile./ Mai întâi răsare,/ Ici, la ceastă casă,/ Dai, Domnului Doamne,/ Ici, la ceastă casă,/ Ici, la ceastă masă./ Unde-i prânz și cină,/ Ler, sfântă Marie,/ Maica Domnului,/ Unde-mi se uitare/ Munți-mi d-așezare./ Și-unde-mi priveghere,/ Munți-mi curmăneru (s.n.) (Costești, HD)⁴⁹.

Astfel, pentru ca o fată mare să se poată mărita în anul care vine, ei trebuiau să-i instituie colindătorii evenimentul acum pentru anul care se alcătua cu acest prilej, prin puterea cuvântului cuprins în textul sacru al colindei adresate. Altfel, necolindată, exista credința că ea nu se va mărita în anul care tocmai începea! La fel tânăra nevestă așteptând copilul, la fel nașele, la fel bătrânii așteptându-și trecerea în *lumea de sus*, la fel defuncții (din ultimele șase săptămâni, probabil, așteptând finalizarea fericită a inițierii și întruchiparea în aceeași *lume de sus*), la fel Cosmosul însuși, cu viața din el. Pentru ca aceste categorii să se înscrie în așteptări, toți cei sau toate cele care făceau parte din ele urmau a traversa un proces de inițiere, în anul ce urma, incluzând traversarea timp de șase săptămâni a Haosului, după cum voi încerca să arăt cu un alt prilej. În același timp, preotul, pescarul, învățătorul, primarul etc., cei cărora li s-au alcătuit colinde specifice, nu aveau astfel de „necesități cosmice” și, în consecință, nu aveau nevoie să fie colindați pentru schimbarea rituală a stării lor ființiale, demersul cetei fiind unul „de onoare” sau „de

⁴⁷ *Ibidem*, pp. 83-84.

⁴⁸ Bocșa, *op. cit.* pp. 27-28.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 213-214.

prestigiu”, fără legătură cu magicul.

În fragmentele de colindă citate mai sus am subliniat referințele la măr (în special refrenul „Florile dalbe”), la origine ipostaza vegetală a Marii Mame, atoatenăscătoare, neîntrerupt. Permanența nașterilor mării divinități feminine ne este sugerată adesea prin descrierea simultaneității fazelor vegetaționale ale mărului:

Colo-n jos, Doamne, mai josu./ Florile dalbe./ Unde-i locu mai frumosu./ Florile dalbe./ Este-un pom mândru-nfloritu./ Pe la poală-mpolăritu./ Pe la mijloc leagă mere./ Pe la vârful culejele./ Da-n dumbruța pomului./ Scrisu-i patu Domnului./ Da-n pătuț cine-i culcatu./ Fiică mică de-npăratu./ Scoală, fiică, nu dormi./ Că de când ai adormitu./ Iarba verde te-o-ntrejitu (s.n.) (Stănești, Poiana Vadului, AB)⁵⁰.

În patul aflat sub acest măr, pe rând, cei ce urmează a „se naște”, a se pomeni din inițiere, adică din starea latent-vegetațională, se așază în așteptarea „rodirii”; de asemenea, în vârful merilor, în leagăn de mătase, echivalent al aceluiși pat, după cum am văzut:

Sus, în vârful de meri./ Prin dalbe de flori./ Leagăn de mătase./ ‘N leagăn cine-mi șade?/ Tânăra (Cutare)./ Șade și-și lucrează./ Lucru ce-și lucrează?/ De-o pânză-și urzește, / Cu fir mi-o-mpletește. (Isaccea, TL)⁵¹, tot așa cum odinioară, la egiptenii antici, Tikenu se așeza în patul-leagăn spre a renaște, trecând prin piele.

Ținând cont de calitatea de texte sacre a colindelor, cu misiune magică „executorie”, interpretez așa-zisele refrene din categoria „Florile dalbe” drept formule de investiție a potențialităților (potențialități schițate în bezna *Pustiei*) cu forma, substanța și viața proprii luminii *lumii de jos*. Este probabil și posibil ca, la origine, ele să fi fost rostite periodic, pe măsură ce narațiunea textului contura alcătuirea particulară urmând a se „naște”, pentru instituirea și inserarea magică treptată a acesteia în Cosmos, căci „florile dalbe” simbolizau nașterea universală, tot așa cum, în textele sacre ale creștinismului, Amin - „Asa să fie!”, are menirea sacră a îndeplinirii celor rostite de preot. Iată, deci, că formula „Florile dalbe de măr”, pe care Petru Caraman⁵² o considera proprie doar culturii noastre tradiționale, întâlnită în întreg spațiul cultural românesc, prezintă o multitudine (justificată prin dimensiunea ei culturală și magică!) de forme și variante: *Florile dalbe; Florile-s dalbe; Florile-mi dalbe; Flori dalbe de măr; Florile-s flori dalbe de măru; Florile-s dalbe de măru; Ioi, flori dalbe, doi de măr; Io, flori dalbele-ți de măru; Io, flori dalbe, loi, de măru; Florile-s dalbe, flori de măr; Florile dalbe, ler, de măr; Florile dalbe, lemn de măr; Florile-n flori dalbe, de măr; Măru-i cu florile dalbe; Cresc florile mărului; Hai, ler, floare de măr; Hoi, lerui, flori dalbe de mărui, măr; Linu-i lin și flori de măr; Și mărunchi cu florile-z dalbe; Flori vânețioare de măru; Flori vinețioare de măr; Cunună de flori vânete; Cunună de vinețale; Cunună de veneț; Cunună de viorele; Mărului cu florile dalbe; Mărului cu flori îndalbe; Mai flori galbene (dalbene?, n.n.) de măr etc.*

⁵⁰ Ioan Bocșa, *Muzică vocală tradițională din Munții Apuseni, Bazinul Arieșului și Văile Aiud, Geoagiu, Galda*, Editura Media Musica, Cluj-Napoca, 2013, p. 150.

⁵¹ Radu, *op. cit.* p. 186.

⁵² Petru Caraman, *Colindatul la români, slavi și alte popoare*, Editura Minerva, București, 1983, pp. 369-370.

Constituirea de către *floarea de măr*, *floarea dalbă*, a primului „scutec” al oricărui „născut” din ipostaza de măr a mării divinități feminine, Marea Mamă, pare a fi, deci, sensul formulei „Florile dalbe” de care se leagă marea parte a colindelor românești. Dacă ea se constituia cu adevărat, la origine, în formulă magică imperativă a colindătorilor, determinând în fapt, reluarea creației an după an prin renașterea celor la începuturi create, putem înțelege semnificativa ei importanță culturală venind din preistorie, căreia îi datorează supraviețuirea, dimpreună cu tot ceea ce ne-a mai rămas din ritul colindatului.

Bibliografie selectivă

- Arhire, Dan**, „*Grădina Maicii Domnului*”/ *Elemente de ornamentică tradițională/ Rădăcini*, Editura Etnologică, București, 2020.
- Brăiloiu, Constantin**, *Colinde și cântece de stea/ Antologie de texte poetice* întocmită de Sabina Ispas și Mihaela Șerbănescu/ *Selecția transcrierilor muzicale* Otilia Pop-Miculi, în Brăiloiu, Constantin, Ispas Sabina, *Sub aripa cerului*. Editura Enciclopedică, București, 1998.
- Bilțiu, Pamfil / Pop, Gheoghe**, „*Sculați, sculați, boieri mari!*”/ *Colinde din județul Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1996.
- Csiszár, Isabella Corina**, *Obiceiuri din Țara Lăpușului*, Editura Ethnologica, Baia Mare, 2022.
- Ghinoiu, Ion**, (Coordonator general), *Sărbători și obiceiuri/ Răspunsuri la chestionarele Atlasului Etnografic Român/ Volumul V/ Dobrogea, Muntenia*, Editura Enciclopedică, București, 2009.
- Hulubaș, Adina**, *Trasee inițiatice în folclorul literar românesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2009, p. 235.
- Ispas, Sabina**, *Colindatul tradițional românesc/ sens și simbol*, Editura Saeculum Visual, seria Mythos, București. 2007.
- Kahane, Mariana/ Georgescu-Stănculeanu, Lucilia**, *Cântecul zorilor și bradului (Tipologie Muzicală)*, Editura Muzicală, București, 1988.
- Pop, Mihai**, *Obiceiuri tradiționale românești*, Consiliul Culturii și Educației Socialiste/ Institutul de Cercetări Etnologice și Dialectologice, București, 1976.
- Taloș, Ion**, *Cununia fraților și nunta Soarelui/ Incestul zădărnicit în folclorul românesc și universal*, Editura Enciclopedică, București. 2004.
- Țircomnicu, Emil**, (coordonator), *Sărbători și obiceiuri/ Românii din Bulgaria/ Volumul IV/ Considerente privind elaborarea Atlasului Etnografic Român/ Românii din afara granițelor/ Serie nouă*, Editura Etnologică, București. 2014.
- Niculită, Voronca, Elena**, *Datinile și credințele poporului român* (vol. I), Editura Saeculum Vizual, București, 2008.